

65. Titone D. Hemispheric Differences in Context Sensitivity during Lexical Ambiguity Resolution // Brain and Language, V.65, Issue 3, December 1998, p. 361-394.
66. Wilke M., Lidzba K., Krageloh-Mann I. Combined functional and causal connectivity analyses of language networks in children: A feasibility study. Brain and Language, Volume 108, Issue 1, January 2009, Pages 22-29
67. Zaidel E. Language Functions in the two hemispheres following complete cerebral commissurotomy and hemispherectomy. In F. Boller & J.Grafman (Eds.), Handbook of Neuropsychology, v. 4. Amsterdam: Elsevier, 1990.
68. Zwaan R.A., Langstone M.C., Graesser A.C. The construction of situation models in narrative comprehension. An event-indexing model// Psychological Science, 1995, 6, 292-297.
69. Xu J., Kemeni S., Park G., Frattali C., Braun A. Language in context: emergent features of word, sentence and narrative comprehension. NeuroImage, 25, 2005, pp. 1002 -1015.

УДК 373.2.016

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЕГОЦЕНТРИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЖАНА ПІАЖЕ

Алла Богуш
(Одеса, Україна)

У статті розглядається психолінгвістична концепція егоцентричного мовлення Жана Піаже. Виокремлено етапи її становлення, форми прояву дитячого егоцентризму.

Ключові слова: егоцентричне мовлення, соціалізоване мовлення, центризм.

В статье рассматривается психолингвистическая концепция эгоцентрической речи Жана Пиаже. Выделено этапы её становления, формы проявления детского эгоцентризма.

Ключевые слова: эгоцентрическая речь, социализированная речь, центризм.

In the article the psycholinguistic concept of egocentric speech of Jean Piaget is investigated (examined). The stages of its formation, forms of children's egocentrism were defined.

Key words: egocentric speech, socialized speech, centrism.

Виклад основного матеріалу. Ім'я професора Женевського університету Жана Піаже досить відоме нашим співвітчизникам за російськими перекладами його наукових праць щодо розвитку інтелектуальних операцій у дітей та його експериментальної психології. Не менш відомою у світовій психологічній науці є книга Піаже “Мовлення і мислення дитини [3]”, що написана на концептуальних засадах егоцентричної розумової позиції. Відкриття егоцентризму дитини принесло Ж.Піаже світову славу. Свою психологічну діяльність він розпочав у 1920 році в Парижі, а з 1921 р. був запрошений на викладацьку діяльність в інститут ім. Ж.Ж.Руссо в Женеві, де й започаткував свою експериментально-дослідницьку діяльність. Зауважимо, що його психологічні погляди змінювалися майже впродовж усього життя.

У перші роки дослідницької діяльності учений вивчав інтелект дитини як зміну стадій аутизму, егоцентризму і соціалізації. Зауважимо, що Ж.Піаже розглядав егоцентричне мислення з позиції егоцентричного мовлення. Так, у 20-30 рр. ХХ ст. Піаже був переконаний, що до 7-8 років дитини взагалі недоступне логічне мислення. Учений стверджував, що дошкільник сприймає і розглядає будь-яке явище тільки зі свого власного “егоцентричного погляду”, дитина не може ще засвоїти поняття, мислення дитини, за його словами, алогічне синкретичне.

Мовлення дітей дошкільного віку Ж.Піаже поділив на егоцентричне і соціалізоване. Егоцентричне мовлення, за слова Ж.Піаже, є первинним у генетичному плані і має такі особливості: не виконує функції спілкування і відбувається незалежно від того, чи слухає дитину хтось, чи ні; це мовлення для себе (Его-я) та про себе; воно не враховує погляду інших; не пристосовується до них; воно скорочене, незв'язне. За його даними, у три роки егоцентричне мовлення дитини становить 56%, до семи років зменшується 27%.

Означені думки різко критикували зарубіжні вчені (А.Азеке, Ш.Бюллер, В.Штерн та ін.). Вони були одностайні в тому, що Піаже недооцінював роль соціального середовища, сімейну ситуацію та соціальну гру з іншими дітьми. За даними досліджень цих учених, у дітей 5–6,5 років лише подекуди спостерігається егоїстичні прояви – від 1–2% до 6%, а в присутності батьків егоцентричне мовлення взагалі не спостерігається.

Серед вітчизняних учених з критикою теорії Піаже виступили Л.Виготський, М.Мухін, В.Сиркін, які експериментальним шляхом довели, що мовлення дітей уже з перших своїх проявів є соціалізованим. Дійсно, егоцентричне мовлення є у дітей, але воно є вторинним і здебільшого з'являється в ситуації спілкування з незнайомими людьми і поступово переходить у внутрішнє мовлення, а не зникає, як стверджував Піаже.

Під впливом критики Жан Піаже дещо змінив свої погляди щодо початкової ранньої теорії егоцентричного мовлення. На основі аналізу результатів дослідження Піаже, нами було виокремлено етапи становлення. Опишемо їх.

Розглянемо етапи становлення психолінгвістичної концепції ученого щодо розвитку мовлення дітей.

I етап – абсолютний егоцентризм як первинна генетична форма дитячого мовлення: егоцентризм-це спонтанна, схована розумова позиція, провідна центральна особливість дитячого мислення, що відбивається на дитячому мовленні та загальній поведінці дитини. Егоцентризм, за його словами, є абсолютним, оскільки дитина, ще, навіть, не здогадується, що довкілля може бути іншим, ніж його “бачить” дитина. Отже, егоцентризм у такій позиції, за словами Л.П. Обухової, означав “відсутність усвідомлення власної суб'єктивності, відсутність об'єктивної міри речей [2, с.151]”.

II етап – центризмський підхід до пізнання довкілля. Зазначимо, що під впливом критики Ж. Піаже погодився, що термін “егоцентризм” і справді виявився невдалим для позначення досліджуваного явища, більш правильним було б його означити “центризм”. Та замінювати цей термін іншим автору вже не було ніякого сенсу, оскільки це поняття фігурувало в раніше опублікованих роботах. Піаже вирішив дещо уточнити сутність поняття “егоцентризм”.

Уточнений варіант змісту поняття “егоцентризм” означав відтепер “фактор пізнання”, під яким він розумів “певну сукупність доктринних, а відтак,

дооб'єктивних позицій дитини в пізнанні речей, інших людей та самого себе"; різновид систематичної і неусвідомленої релятивності і реципрокності [3, 151–152]". З одного боку, зазначає А.П. Обухова, в теорії Піаже егоцентризм означає відсутність розуміння відносності пізнання світу і координації поглядів. З другого – це позиція неусвідомленого “дописування” якостей власного “я” і власної перспективи щодо речей та інших людей. Егоцентризм означає зміщення суб'єкта і об'єкта у процесі акту пізнання, дитина не враховує свій об'єктивний стан як мислячої людини у процесі сприйняття природи та інших людей [2, с.153].

Отже, егоцентризм у розумінні вченого є свідченням того, що довілля не впливає безпосередньо на розум дитини, а сума знань – це незвичайний відбиток зовнішніх подій. Відсутність знань, за Піаже, є лише другорядним фактором прояву дитячого егоцентризму. На думку Піаже, зниження егоцентризму пояснюється не додаванням знань, а трансформацією вихідної позиції, коли дитина починає співвідносити свій погляд з іншими можливими [2, с.153].

III етап – психологічна теорія мовленнєвого егоцентризму. Одним із видів прояву егоцентризму, за Піаже, є вербальний егоцентризм, що розкриває функціональний характер дитячої мовленнєвої активності. Аналізуючи функції дитячого мовлення в дошкільному віці, Ж. Піаже намагався відповісти на сформульоване ним самим запитання: “Які ж потреби намагається задовольнити дитина у процесі розмови? [3, с.3]”.

Відзначимо, що задля з'ясування цього ключового питання Жан Піаже розробив новий метод дослідження – клінічну бесіду, який дозволив ученому вивчити сховані процеси, що стимулюють зовнішні прояви дитини. За допомогою цього методу автором було встановлено, що інтелект виникає у дитини задовго до того, як вона починає говорити. Подальше дослідження мовлення проводилося в “Будинку малюка” Інституту Ж.Ж.Руссо.

Вже на початкових етапах дослідження вчений піддав сумніву, що єдиною функцією дитячого мовлення є **повідомлення думки**. Аналіз спонтанних розмов дітей, що супроводжували різні види діяльності дітей, дав підставу Піаже для розподілу їх на дві великі групи – **егоцентричну і соціалізовану**. На його думку, вербальний егоцентризм виступає в тому, що дитина не цікавиться тим, для кого і кому вона говорить і чи слухають її, чи ні. За словами Піаже, дитина говорить лише **для себе**, вона намагається прийняти точку зору співрозмовника чи вплинути на нього, оскільки він “для неї є першим, випадковим, дитина ще не усвідомлює різниці між власною думкою і думкою інших. За образним виразом ученого, така розмова нагадує розмови, що часом “ведуться у вітальнях, де кожний говорить про себе і ніхто нікого не слухає [3, с.11]”. Для дитини важлива лише видимість інтересу, хоч імовірно, в неї є ілюзія, що її чують і розуміють.

IV етап – класифікація стадій мовленнєвого егоцентризму. У процесі дослідження Ж. Піаже зробив спробу виокремити форми прояву дитячого вербального егоцентризму. Він поділяє егоцентричне мовлення на три категорії прояву (стадії): повторення (ехолалію), монолог і колективний монолог. Характеризуємо їх.

I стадія – **повторення** (ехолалія) – це звичайне механічне повторення складів і слів, їх імітація, навіть, тоді, коли вони позбавлені будь-якого смислу. Фізіологічним механізмом цього явища, за словами вченого, виступає соціальне

наслідування “змішування між “Я” і “не-Я”, змішування діяльності власного тіла і тіла іншої людини, ототожнення себе з предметом наслідування [3, с.14]. При цьому, “Я” дитини, зауважує він, не пристосовується до інших, більше того, дитина не знає, що вона наслідує і “витримує свою роль таким чином, наче вона сама її створила [3, с.14]”.

Отже, ехолалія, за Піаже, часом перетворюється у звичайну гру, дитина дістає задоволення від повторення слів заради самих слів, розваги, ні до кого при цьому не звертаючись. Частість таких повторень, за даними автора, складає 1–2%.

II стадія – **монолог** – дитина голосно розмовляє сама із собою, ні до кого не звертається, так, начебто вона в голос думає. Ця стадія егоцентричного мовлення, на думку Піаже, яскраво засвідчує зв'язок слова з дією. У зв'язку з цим автор дійшов певних висновків.

1. Дитина у процесі дії повинна говорити, навіть, якщо вона одна, вона повинна супроводжувати свої рухи, ігри криками і словами.

2. Якщо дитина розмовляє, щоб супроводжувати словами свої дії, вона може змінити своє ставлення і використати слова, щоб промовити те, без чого дія сама по собі не змогла б відбутися [3, с.16].

За Піаже, загальною рисою монологів цієї категорії є відсутність у слові соціальної функції. Слово, зазначає він, не виконує функції повідомлення думки, воно лише супроводжує, поглиблює чи витісняє дію. Водночас, за Піаже, монолог зобов'язаний своїм існуванням тільки зворотному впливу слів, що дитина їх набула залежно від мовлення інших [3, с.19].

Завершуючи характеристику монологу як стадії і як егоцентричної форми мовлення, Піаже водночас застерігає: **не можна стверджувати**, що монолог передусім йде за соціалізованими формами мовлення: і перше, і друге походять із певного недиференційованого стану, коли крик і слово супроводжують дії..., вони “обидва взаємно впливають один на одного на початку свого розвитку[3, с.20]”.

Поступово з віком монолог, як примітивна дитяча функція мовлення, зникає, хоча в дітей шести років монолог, за даними Піаже, становить ще від 5 до 15% мовлення.

III стадія – **монолог удвох або колективний монолог**. За Піаже, колективний монолог є найбільш наближеною формою до соціалізованого мовлення. З одного боку, дитина говорить для себе голосно перед іншими, вона ні до кого не звертається; з іншого-дитина одержує задоволення не тільки від процесу самого монологу, а й від того, що вона його промовляє перед іншими і вважає, що вона привертає слухачів до власної дії чи думки. Насправді ж дитина ні до кого не звертається, зазначає учений, і тому ніхто із співрозмовників її не слухає. Колективний монолог у дошкільному віці, за даними Піаже, становить від 23 до 30% всього мовлення.

Отже, до егоцентричного мовлення Жан Піаже відніс перші три категорії висловлювань – повторення, монолог, колективний монолог, тобто 3 стадії розвитку егоцентричного мовлення дітей. Всі вони мають загальну рису – вони ні до кого і ні до чого не звернені і не викликають ніякої адаптаційної реакції з боку випадкових співрозмовників.

Щодо соціалізованого мовлення, то Піаже виокремлює чотири його категорії: адаптована інформація, критика, наказ, прохання і погрози, запитання і відповіді.

Адаптована інформація – це обмін думками між співрозмовниками, повідомлення про щось співрозмовнику, суперечка чи співпраця у досягненні спільної мети. Критерієм адаптованої інформації, за Ж. Піаже, відносно псевдоінформації (колективного монологу) є конкретний результат: дитина примушує співрозмовника вислухати її повідомлення. У такій ситуації мовлення вже виконує функцію повідомлення думки. Саме таке мовлення, за словами вченого, породжує діалоги [3, с.221].

Автор визначив і види адаптованої інформації: звичайне повідомлення, суперечки, відсутність причинного пояснення. За його даними, адаптована інформація складає 13-14% загальних висловлювань.

Критика і насміх (глузування) – це специфічні дитячі зауваження щодо співрозмовника. Жан Піаже таке соціалізоване мовлення дітей не інтелектуального характеру поділив на дві категорії: а) накази і б) критика, насміх, глузування. Водночас сам автор є непослідовним, оскільки зауважує, що таке мовлення носить більше афективний, ніж інтелектуальний характер, вони принижують “Я” і стверджують перевагу власного “Я”. Ця категорія мовлення, за даними Піаже, складає у дітей від 3 до 7%, натомість “вона має право на існування”, саме так стверджує автор.

Накази, прохання, погрози – це цілеспрямований вплив однієї дитини на іншу, які не виражені у формі запитання. Означена категорія мовлення складає, за даними вченого, 10-15% від загальної кількості висловлювань.

Запитання і відповіді. До соціалізованого мовлення Ж. Піаже відносить запитання, з якими діти звертаються до дітей, і які вимагають відповіді. Всі запитання записані ним у мовленні двох дітей (Лев і Пі), автор класифікує таким чином (див. табл. 1)

Таблиця 1
Характеристика дитячих запитань (за Ж. Піаже)

Категорія запитання	Кількість	
	Лев	Пі
1. Запитання причинного характеру	2	0
2. Запитання про дійсність		
- факти і події		
- час	7	8
- місце	7	4
	13	29
	141	78
3. Дії і намагання	27	41
4. Правила	1	2
5. Запитання щодо класифікації		
- назва	7	0
- класифікація і оцінка	41	51
	48	51
6. Запитання про число	5	1
Всього	224	173

Як засвідчує таблиця, найбільша кількість запитань у дітей до інших дітей причинного характеру і найбільша група – це запитання, що пов'язані з діяльністю дитини і її намаганнями.

Під відповідями в цій категорії Ж. Піаже розуміє відповіді, що даються

на запитання із запитальним знаком та накази дітей (це не стосується діалогу). Відповіді, за Піаже, це “адаптовані висловлювання співрозмовника, після того, як він почув і зрозумів запитання [3, с.31]”. До відповідей автор відносить відмови і згоди на накази і прохання. За даними Ж. Піаже, запитання складають 14-18%, а відповіді 13-17% від загальної кількості висловлювань.

Нагадаємо, що вченим перевірялося спонтанне мовлення, під яким Піаже розуміє всі означені вище категорії. Із загальної кількості спонтанних висловлювань (еґоцентричне, соціалізоване мовлення) учений вивів коефіцієнт еґоцентризму (Див. табл. 2).

Таблиця 2

Функції мовлення дітей 6,5 років

№ п/п	Функції мовлення	Діти	
		Пі	Лев
1.	Повторення	2	1
2.	Монолог	5	15
3.	Колективний монолог	30	32
4.	Адаптована інформація	14	14
5.	Критика	7	3
6.	Накази	15	10
7.	Запитання	13	17
8.	Відповіді	14	18
Еґоцентричне мовлення		37	39
Спонтанне соціалізоване мовлення		49	43
Все соціалізоване мовлення		63	61
Коефіцієнт еґоцентризму		0,43+0,06	0,47+0,04

Як бачимо, в дітей 6,5 років у спонтанному мовленні (мовленні між однолітками!!!), за даними Ж. Піаже, еґоцентричне мовлення становить майже 50% від загальної кількості висловлювань.

Специфічні умови експериментального дослідження Ж. Піаже, безсумнівно, не могли не викликати сумніву щодо достовірності їх результатів і критики самої теорії еґоцентризму (А. Азеке, Ш. Бюлер, Л. Виготський та ін.).

І справді, дослідження здійснювалося в “Будинку малюка”, в обмеженому мовленнєво-розвивальному середовищі (обмежене спілкування з дорослими; спілкування лише з обмеженою кількістю однолітків цього самого будинку, обмеженість додаткової випадкової інформації як стимулу до спілкування і т.п.) та з обмеженою (мінімальною) кількістю дітей.

У етап – виправлення критичних зауважень. У відповідь на сумніви і критику своїх опонентів Жан Піаже переглянув висновки, які розкривають залежність еґоцентричного мовлення від цілої низки факторів. З-поміж них:

- залежність коефіцієнта еґоцентричного мовлення від соціального середовища і взаємозв'язків дитини з дорослими;

- від активності самої дитини і типа соціальних відносин у системах “дитина-дитина”, “дитина-дорослий”: авторитарний стиль взаємовідносин дорослого з дитиною значно підвищує коефіцієнт еґоцентричного мовлення; наявність дискусій і суперечок між однолітками активізує соціалізоване мовлення;

- коефіцієнт вербального еґоцентризму незалежно від умов знижується з віком: в 3 роки – 75%; в 6 років – 48–50%; в 7 років – 27%, а після 7 років поступово еґоцентричне мовлення зникає.

Висновки. Вважаємо, що теорія егоцентричного мовлення (вербальний егоцентризм) відкриває нові аспекти щодо функціональної характеристики мовлення і його форм на етапі дошкільного дитинства, хоча дещо відмінних від тих, що склалися традиційно.

Водночас, на наш погляд, співвідношення егоцентричного і соціалізованого мовлення слугує на **подальше вивчення** різних експериментальних полях: у сімейному колі; в умовах дошкільних закладів освіти різного типу, в шкільному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика. – К.: – “Вища школа”, 2007.
2. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. – М., 1997.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. – Санкт-Петербург: Союз, 1997.

УДК 159.9.072

СЕМАНТИЧНИЙ ДИФЕРЕНЦІАЛ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ОСОБИСТІСНОГО СМИСЛОУТВОРЕННЯ

Ярослава Василькевич
(*Переяслав-Хмельницький, Україна*)

У статті представлено метод семантичного диференціалу як процедуру аналізу психосемантики значень. Розглянуто можливості, варіанти використання, процедуру та способи інтерпретації методу. Проаналізовано обмеження й тенденції розвитку методик класу “семантичний диференціал”.

Ключові слова: експериментальна психосемантика, семантичний диференціал, метод латентного аналізу, модель семантичного простору, біполярні шкали, семантичний профіль.

В статье представлено метод семантического дифференциала как процедуры анализа психосемантики значений. Рассмотрено возможности, варианты использования, процедуру и способы интерпретации метода. Проанализировано ограничения и тенденции развития методик класса “семантический дифференциал”.

Ключевые слова: экспериментальная психосемантика, семантический дифференциал, метод латентного анализа, модель семантического пространства, биполярные шкалы, семантический профиль.

A method of semantic differential is presented as a procedure of the analysis of psycho semantic values. Possibilities and variants of the use, procedure and ways of method interpretation are considered. Limitation and progress of methods of class “semantic differential” trends is analyzed.

Key words: experimental psycho semantic, semantic differential, method of latent analysis, model of semantic space, bipolar scales, semantic type.